

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Könyvbemutató

Mosolygott persze mindenkire illendően, kezet szorított, még csevegett is velük, azután dedikált. Már túl voltak a felolvasáson és a beszélgetésen; ahol illett, komoran figyelt, ahol kellett, visszafogottan derült a közönség.

Időnként lopva az órájára pillantott, de mindig volt még kérdése a riportternek. Az impozáns könyvesbolt rendezvényeinek állandó házigazdája, aki drapp ingéhez és tweedzakójához bézs színű selyemsálat viselt, nyilván ki akart tenni magáért, mind újabb és újabb témáról faggatta. A jövő és a tervek kerültek sorra, s még akkor sem lanyhult lázas érdeklődése, amikor partnere már egyértelműen és szándékosan olyan válaszokat adott, amivel nem segítette továbbgördülni az így lassan egyoldalúvá fogyatkozó párbeszédet. Most fejezett be egy könyvet, simított végig az ovális üvegasztalra helyezett példányon, nem tudja még, mibe kezd, adna magának egy rövid pihenőt. Nincsenek konkrét tervei, mondta lakonikusan, és vállat vont. Kiürült. Pihenni szeretne.

Szokatlanul őszinte válaszai megzavarhatták a kérdezőt, aki végre kikölkent lendületéből, egy-két akadozó mondatot préselt ki magából, hogy lekerekítse az interjút, és megköszönte a nézők figyelmét.

Ahogy sorra léptek hozzá a jelenlévők, és gépiesen rázogatta kezüket, fogadta az ismerősök és ismeretlenek gratulációit, arra gondolt, egy pillanatra se szabad hinnie a külsőséges sikernek. Jólesett persze elképzelnie, hogy a kirakat hatalmas üvegtábláján át a Broadway villódzó fényeiben és sűrűn áradó forgalmában merítkezhet meg pillantása, s hogy a bolt, sokszázezer példányos készletével, mozgólépcsőjével, milliányi tételt ismerő számítógépes katalógusával, a fénylő fekete alapon aranybetűs cégtáblájú *Barnes & Nobles* háromemeletes könyváruháza, mely Saul Bellow legújabb regényének premierjét rendezte meg, ám a valóság mégiscsak az volt, hogy ő állt ott, és a város se New York volt.

Mégis. Korábbi folyóiratközlések nyomán kelhetett híre mértékadó körökben a készülő könyvnek, mert ismert arcokat is látott a sokaságban, akiknek ő érdeklődéssel olvasta írásait, és bár fel sem tételezte, hogy azok kíváncsiak lehetnek rá, most mégis minden kétséget kizáróan az ő bemutatójára érkeztek, nem lévén aznap délután a helyszínen más rendezvény.

Próbálta összeszedni magát, hogy olykor érdemi válaszokat adhasson a gyors kézfogások alatt feltett kérdésekre, s ne csak gépies monogramokat firkantson az egyhangú dedikációk alá, de mindhiába koncentrált. Még az sem

villanyozta fel, hogy egy asszony hármat vásárolt kötetéből, egymás után tolta elé a példányokat, s kért mindegyikbe más-más névre valami ajánlást.

Csak az járt a fejében, hogy mennie kell.

Ha nem érné el a délutáni vonatot, legközelebb késő este indul újabb járat, s ez azt jelenti, hogy csupán éjfélkor ér célhoz, ez motoszka benne. El akarta kerülni az utóbbi változatot.

Lassan oszlott a sokaság, amikor a kiadó képviselője egy kopottas farmeröltönyt viselő fiatalemberbe karolva lépett hozzá, és eltűzött udvariassággal mutatta be neki.

Alig várta, hogy a nő magukra hagyja őket, az újságíróhoz hajolt, és a fülebe súgott valamit. Az megvonta a vállát és széttárta a kezét. Ő elnézést kérvén az órájára mutatott, majd mint egy idegen, gondosan elkerülve az ismerősök tekintetét, táskájáért nyúlt, elhúzta a cipzárt, belekotort, s miután megtalálta benne, amit keresett, egy lendülettel a vállára akasztotta, és gyors léptekkel a kijárat felé indult. Csak biccentett és intett a bolt vezetőjének, aki jól ismerte már meghívottjai allűrjeit, így most sem lepődött meg, könnyedén visszaintett, és nem tartóztatta a váratlan sietséggel távozót.

Loholt a megállóig, így még elcsípte az ott várakozó buszt. A pályaudvarral szemközt leugrott, átcikázott az éppen nekiinduló kocsioszlopon, és a pénztárnál addig tolakodott, míg végre maguk elé engedték a már ott sorakozók.

Alig szállt fel, a szerelvény nekilódult. Egy darabig csak ült, a délután izgalmaitól tompán és fáradtan, majd amint észrevette, hogy úgy szorítja magához sportszatyját, mintha gyermekét tartaná karjai között, kissé zavartan eresztette le öléből. Akkor sem moccant, s ott őrizte csomagját a lába között, amikor már mindenki elfoglalta helyét, az ülése fölötti hálón eligazgatta saját poggyászát, és a szerelvény, elhagyva a várost, végre felgyorsulhatott. Úgy aludt el, két kezében a táska fülével, két kezét térde közé szorítva, s az andalító zakatolás közben már nem tudott magának válaszolni, hogy lehet a függöny ugyanolyan füstszagú, mint egy novellájában megírta, ha a kupé, amelyben utazik, és a fülkék, ahová valahányszor jegyet váltott, nemdohányzóknak vannak fenntartva. Arra ébredt, hogy a kalauz rázogatja a vállát. „Végállomás, nem megy tovább”, figyelmeztette kedélyesen és dallamosan. Úgy érezte, magyarázattal kell szolgálnon, nem szokott ő elaludni úgy, hogy észre se vegye, ha megérkeznek. A fülke kiürült, csak őt keltegette a vasutas. „Most jelent meg a könyvem, a bemutatóról jövök”, magyarázta, s ahogy nyújtózott és meleg tenyere hűvösen nyirkos tarkójához ért, beleborzongott. Az addig őt baráti hangon keltegető arca megmerevedett, hangja szigorúvá vált. „Na, tessék leszállni. Ez a szabály.”

Odakint már sötét volt. A gyors és mély álomból magához térve kicsit kóválygott, és fázni kezdett vékony fehér ingében, fekete vászonöltönyében. A peronon végigyalogolni mindig várakozással teli volt számára, ám senki nem

jött elé már jó ideje. Szaporán lépkedett és mélyet szippantott a pályaudvar jellegzetes, sehol másutt nem érezhető illatából. Gépszír, olaj, füst, rozsdá, szén, égett vezeték, a resti kipárolgása, állott várótermi szagok keveredtek valami összetéveszthetetlen, semmi máshoz nem hasonlítható eleggyé, amire mindig készült, ha befutott a szerelvény.

Még nem indult el a villamos a vasútállomás elől, jegyért álltak sorba a pavilonnál a frissen érkezettek. Ilyenkor este ritkább volt a járat, ezért várakozott hosszasan, hogy mindenki elérje. A kiosk az esti vonat után zárt. Irigykedve gondolt az éjszaka érkezőkre, akikre nyilván nem vadászik ellenőr. Soha nem utazott még azzal a vonattal, de mindig vágyott rá.

Hepehupás szakaszon zötykölődött végig a két kocsi, s ő megint úgy érezte magát itt, a városba vezető, macskaköves sugárúton, mint az első randevújára lázasan készülődő, akinek sejtelve sincs, a másik eljön-e a találka színhelyére.

Egy átszállással keresztülszelte az egész helységet. A megállóban körülnézett, alig látott járókelőt. Vidékiek, korán fekszenek, gondolta, s ettől elszégyellte magát. Azután eszébe jutott az is, hogy ez a borzongás már nem a folyó felől érkező, hűvös szélről fogja el, ezt mindahányszor érezte, ha akárcsak napokra idelátogatott.

Gyalogolni szeretett volna, lemenni a partra, beleszagolni az éjszakába a víz felett; megnézni, helyén van-e az úszóház, amit, ha nem látott, senki soha elképzelni nem tudhatott szóbeli leírás nyomán; a kátrányszagú csónakház, megannyi kamaszkori párás titok és vágy koedukált rejtekhelye; az iszapos túlsó part, ahol valaha, egy hajnalon ruhátlanul fürdött gyermeke anyjával, s mezítláb gyalogoltak hazáig, át a kihalt városon; elsétálni vágyott volna a kávéház felé, melynek teraszáról, ha kitaróan ült és várakozott, előbb-utóbb mindenkit megláthatott, akiért fontos volt ide újból és újból visszatérnie; a házhoz, melynek örökké akadozó második emeleti redőnyeire azóta nem nézett fel, hogy először kellett vendégként megpillantania nagyanyja egykori lakásának lehuny ablakszemeit; s belefúrni magát a zsinagógával szomszédos szeretetház macska- és hyposzagú homályába, ahol számára minden de minden történet kezdődött. Valamennyiünknek megvan a maga Macondója, formálódott benne esztendőkön át a mondat, amit soha nem mert volna leírni, nehogy azt higgyék, Marquezhez méri önmagát.

Most azonban nem mehetett sehova. Egy utcányi sétát sem engedett meg magának, mert akkor végképp esélytelen lett volna saját vágyaival szemben. Behunyta inkább a szemét, árnyéka lassan imbolygott az akasztófászerűen fölé hajló lámpa fényében, így várta a villamost.

Rajta kívül három utas ült fent. Ketten a következő megállónál leszálltak, egy részeg az azutáninál. Egyedül maradt. Három megálló múlva a vezető elhúzta fülkéje függönyét, és gyanakodva hátranézett. Ő is megfordult, de ketten

se láthattak mást. Rajta kívül semmi nem volt gyanús. A végállomás előtt kellett leszállnia. Megtapogatta táskáját, s ahogy az első ajtóhoz lépett, látta a vezető megkönnyebbült arcát.

Várt, míg a kiürült villamos csenget, hiába, gondolta, a szabály az szabály, harmonikaszzerűen összezáródnak az ajtók, elhúzó előtte a szerelvény, aztán nekivágott a sötétnek. Itt, a sírkerteknél meglehetősen szórványos volt a világítás. Belebotort a sportszatyorba, és előhúzott egy zseblámpát. Nagyteljesítményű, fókuszolható alkalmatossággal készült, tudta, hogy szüksége lesz rá.

Végighaladt a keresztény temető fala mentén. Ha kísértethistóriákról halott, csak itt tudta elképzelni a szellemjárást. Zsidó halott a csontzenétől hangos *gilgulig* nem rendetlenkedik, a helyén marad, csendben van, türelmesen vár a végső szólításra, ki nem költöztethető, nyughelye öröklakás az idők utójaig e földalatti társasházban.

Ahogy a rozsdás kapuhoz ért, szívverése felgyorsult, torka kiszáradt. Zsebéből horgolt, fekete kapedlit simított dudorodó fejbúbjára. Lenyomta a kilincset, de a vasszerkezet nem mozdult. Remegett a keze az izgalomtól, de amint eszébe jutott, hogy ezt is megírta egyszer, s olybá tűnt, mintha csak megelevenedne a fikció, elmosolyodott, és ahogy a történet akkor folytatódott, ő is akként cselekedett. Vállával nekifeszült a rácsnak, s a kapu kilincselés nélkül kitarult. A rozsdá tapasztotta egybe a két szárnyat.

Kőhöz ütődhetett, mert a nehéz fém belezendült a csendbe és visszavágódott. Kezét ütötte meg, ijedten és dühösen újra lökött rajta egyet, s elemlámpája erős fényében látta, hogy táncol a nyikorgó rács. Utánakapott, hogy a zajforrást elnémítsa. Ezt még a városban is hallhatták, gondolta szorongva, de bízott benne, hogy a szomszédos sírkertre se felügyel senki. A kertészen és a főként már csupán külföldről hazalátogatókon kívül nappal se jár erre más, bízta magát, nemhogy éjszaka. Valaha persze volt itt gondnok, de azt is mintha csak mesélték volna, keveredett az emlék a fantáziával, alig derengett, holott még személyesen ismerte őt.

Nem tudta visszaidézni egészen pontosan, tőle, vagy róla hallotta-e, gyakorta sétáltak itt a rabbival a sírok között, amíg még volt „zsidó papja” a városnak, ő kérdezett, a másik válaszolgatott, ám egy idő után a rabbi azt vette észre, hogy ő maga tesz fel egyre feszítőbb kérdéseket, legmélyebb kétségeibe engedve bepillantást, s a borvirágos arcú, állandóan mosolygó és mindig kissé ittas gondnok felelget neki. Sakkoztak is sokat a műhely és kőház közötti átmenetet képező építményben a ravatalozó mellett, ahová csak az üvegezett ajtón szűrődött be némi fény. Most úgyse látni semmit, gondolta az omladozó épület mellett elhaladva, és hiányzott neki, hogy belessen, mint gyerekként valahányszor, ha forró nyarakon szüleivel járt itt, s a törött bútorok és mindig érintetlennek tűnő rendetlenség fölött figyelte tűnődve, a koszos üvegen át a homályba vágó fénypázmában rezgő, kavargó milliárdnyi porszemet. Hőség volt, és viráportól illatozott minden. Méhek és dongók lepték el a sárga kö-

vekkal kirakott út két oldalán vadul burjánzó bozótost. Émelyítő szagot árasztott a friss locsolástól párálló aljnövényzet. Szédítő volt a buja zsongás, ciripelés az első sor évszázados, feketéllő kövei, a gyereksírok között.

Most hűvös volt, tömör és süket csend. Ebbe zörrent bele minden mozdulata. Avarban lépkedett bokáig. Jobbra a ravatalozó hatalmas épülete; érezte inkább mint látta, a zseblámpa fényében éppen csak a kupola íve sejlett fel. Akkor is cinteremnek hívták a helybéliek, amikor ő büntudattal kihúzta itt játszódó elbeszéléséből a szót, nehogy félreértsék, nehogy szofisztikált irodalmi körök azt higgyék, az épületet nevezi így. Árulónak érezte akkor magát, mert inkább feláldozta a kifejezést, mintsem hűséges maradt volna, jóllehet egészen addig maga is úgy hitte, a napfényben egykor megcsillanó tető mára sötétlő ezüstsín bevonata miatt hívják így a kupolás csarnokot.

Az avar borította föld puhán besüppedt. Léptei alól elfogyott az út. Túlment az elágazáson, ahol balra kellett volna fordulnia. Visszahátrált, s a helyenként letisztult, keskeny, köves utat bevilágítva indult tovább. Szél kavarta fel a száraz leveleket, s ő a vállát mozgatta, hogy a hűvösen hátára tapadó ing kissé átmelegedjen. Most már figyelnie kellett. A lámpa fénykörében egymás után tűntek fel a sírkövek. Némelyikhez egészen közel ment, hogy a rájuk vésett neveket kibetűzhesse.

Bármikor járt is itt, soha nem volt képes egyenesen a rokonok sírjához menni, hiába volt szűkre szabott az ideje, itt mindig bámészkodott, a feliratokat silabizálta, ismerkedett a történet szereplőivel, kiknek jelenése egykor véget ért, de el nem kallódhatnak, legalábbis így vigasztalta magát, már mindig is meglesznek, hiszen itt voltak, részeként ama nagy elbeszélésnek, amelynek ő, aki maga is beszélni kívánt róluk, szintén csak kései szereplője. Ezekhez itt mind köze volt valamiképpen.

Mindig elkalandozom, botorkált tovább, de legalább most jókor jöttem, bízta magát. *Szlichesz* volt, a bűnbocsánatért való esdeklések és a temetőlátogatás, a *kéveróvausz* ideje. Ha írna erről, ezt is meg kellene magyaráznia, húzta el a száját, elvégre szinte senki nem értené. De mit tegyen, ha ez lett írásai habarcsa, a beszüremelő szavak, melyek nélkül már épp úgy nem tudna az lenni, aki, mint csupán általuk sem. E köztes lét, lebegés a szakadék felett, az a világ, melyben, ha egyáltalán, otthonra lelhet, e lassan senki által néven nem nevezett világban, mely mégis, csakis a szólítás által támadhatna fel, ám melynek aurája hosszas magyarázat által szertefoszlaná, de amíg szólíthatják, míg néven, a néven nevezhetik, még létezik, válaszol, életjelet ad.

Mindenesetre időben jött, és korántsem érezte véletlennek, hogy így esett. Mert csak szólítani kevés. El kellett jönnie ide, hogy jelen legyen, s már egészen biztos volt benne, hogy szó sincs véletlenről. Elvégre itt, a városban, a szeretetházban és a temetőben kezdődött minden, az egykor hieroglifáknak tűnő sírfeliratokkal, amiket már semelyik ide látogató rokon meg nem értett,

s amiket ő azután lázasan kezdett silabizálni, mert számára magától értetődő volt, ezeket azért írták oda, hogy valaki majd elolvassa. Attól fogva mindig is ide tért vissza, hogy valamit keressen, tovább gombolyítson, amit először mítosznak hitt, s csak esztendőkkkel később tudatosodott benne, hogy súlypontja korántsem történelmi messzeségben, mint inkább önmagában keresendő. Bizonyos volt benne, hogy nem lehet véletlen. Éppen akkor érkezett, amikor jönnie kellett. Szlichesz volt, a kéveróvausz ideje.

Megpillantotta az egyik sírt. Egészen jó állapotban lévő fehér kőlap, s alatta mélyen a dédszülők maradványa. Ükszülei a másik ágról szintén itt fekdütek, de hiába találta meg a porladó temetői térképen a kérdéses parcellákat a nevekkel, hiába kúszott bokrok alatt, besüppedt sírok, eldőlt kövek között, nem bukkant a nyomukra.

Ide költöztek mind, fantáziált gyerekként, de ez titok, senki nem értené. Ujjongó felfedezését amúgy sem oszthatta meg másokkal, mert a temetőben csak halkán lehetett beszélni, úgy meg titkot felfedni nem érdemes. Később, amikor idegenek azzal a képtelenséggel ijesztgették, hogy szülei is meg fognak halni egyszer, elképzelni sem tudta, mi lesz utána, s egy kicsit félt is akkor. Azt is mondták neki fenyegetően, hogy felnő, és gyerekei lesznek, s hogy felelős lesz értük, és minden másként lesz; és valóban, felnőtt, gyermeke is született, aki a halálról kérdezte, és olyankor elszorította torkát a félelem, hogy a gyermeke is fél már, nemcsak ő, és semmi sem úgy volt mint mondták, de egészen másként mint gondolta, ám félni egyre jobban félt, és tudta, lelkiismeret-furdalása is lesz majd *azután*, mert *azelőtt* nem viselkedett másként; és lett is, olykor elnyomta benne a félelmet e bűntudat, és az jó volt, sokkal jobb, mint amikor a lassan tárgyát vesztő, pusztá félelem hatalmasodott el, s emésztette fel bűntudata maradvékát.

Bár ismerte a szokást: kavicsot a kerítésen kívülről kellett volna hoznia, elvégre a temetőt építeni kell, mégis itt tapogatózott, de csak földdarabkák mállottak szét ujjai között. Apró, fehér murvát kapart ki végül, azt rakta a sír szélére. A másik kőhöz, apai nagyszüleihez lépett, ott is belemarkolt a földbe, a törmelékek közül egy keményebb darabot választott és helyezte a gránitlapra.

Visszament a dédszülőkhöz, és lassan ráemelte a lámpa fénykörét a sírra vésett betűkre. *Po nitmán*, a két szókezdő betű állt csak a kövön: Itt van elrejtve. *Töhé náfsó c'rurá bic'ror háhájim*. Legyen lelke beleszőve az (örök) élők kötegébe, oldotta fel itt is a rövidítést. S persze a héber nevek. Egy nemzedékkal később nyoma sincs a kvadrát betűknek a családi sírokon. Végigsimított rajtuk, mintha ujjai bólintottak volna *omént*, és tovább indult. Jobbra kellett fordulnia, s majdnem egészen a kerítésig mennie az anyai déd- és nagyszülőkhöz.

Ahogy közeledett céljához, egyre húzta volna az időt. A drótháló tövéből kaparta össze a kavicsokat, de hiába szöszmötölt, a csapongva pásztázó fénynyaláb végül szülei nyughelyére vetődött. Nem kellett odavilágítania, kívülről

tudta a sírfeliratot, melyben ismét szerepeltek az ősi szöveg jelei. Egy sírfelirat inkább a kőállítóról szól, mint az alatta pihenőről, fogalmazott mentséget annak idején.

Soha nem tudott fesztelenül viselkedni itt. Nem súgott senki, mit és hogyan kellene tennie. Már az első alkalommal úgy érezte, figyelik őt, ezért nem tudott a helyzethez illően viselkedni, mint szeretett volna. A legkellemetlenebb az volt, hogy úgy érezte, ők figyelik. Kezdetben kényszeresen hátra kellett fordulnia minduntalan, s csak komoly önfegyelemmel volt képes erről leszokni, ám az érzés alkalomról alkalomra a hátába hasított, olyankor pedig várnia kellett, szinte szuggerálnia magát, elhessegetni tévképzetét, mielőtt tovább tevékenykedett.

Most mindebből semmit sem tapasztalt, csak lámpalázás volt és megilletődött. Leült a kő szélére, kinyitotta táskáját, és egy gyerekásót vett elő, lánya egykori játékát, kis fémtollú darabot, alig tenyérhosszú nyéllal. Letérdelt a sír mellé, s a lámpát úgy állította, hogy szórt fénye a követ teljes hosszában bevilágítsa. Középtájon kezdett ásni.

Nem kaparta pusztá kézzel a temető földjét, nem zabálta, mint a dagadt, vértolulásos, izgága Tábor a Napkönyvben, csak ásott, miközben persze megértette őt is, aki, ha másként nem képes megemészteni, hát be akarja kebelezni, gyomorsavával szétmaratni feneketlen bendőjében ezt az egészet, hátha akkor felszívódik; miként azt a másikat is, a méla tárcaíró Ló Taszilót, aki szintén szüntelenül csak a halottairól tudott írni, mert mindig csak kórházba járt látogatni, s aztán mindig csak temetett, végtére is mindenki abból él, amiye van, neki meg főleg halottai voltak; bár megértette őket, miközben egyre gyorsabban és egyre jobban kimelegedve ásott, és a homlokáról alácsorgó izzadság már a szemét marta, hogy könnyezni kezdett; mindenesetre ő azért fohászzkodott volna, ha van erre vonatkozó ima, hogy neki ne kelljen örökké a halottairól írnia, s hogy amit életükben nem mert, vagy nem volt képes megírni róluk, még pontosabban önmagáról, végre megfogalmazhassa, ne essék cseberből vederbe, hogy amivel egykor életükben őket nem kívánta szembesíteni, halálukban most maga ne legyen rá alkalmas, hogy mindazzal immár végképp egyedül szembesüljön.

Megcsúszott az ásó. Lihegve támaszkodott a földre, ledobta a szerszámot, és a gödörbe nyúlt. Az üreg ferdén vezetett a sírbolt alá, s keze hűvös, síkos anyagot tapintott. Nejlonzacskót húzott elő, s a fénysávba emelte. Nyílása begumizva, tartalmát láthatóan sértetlenül megővta a nedvességtől.

Könyv volt benne, évekkal azelőtt megjelent első munkája. Amikor sietős mozdulatokkal azt ásta el, tagadhatatlanul érzett valami színpadiasságot saját gesztusában, ám ezúttal szó sem volt erről.

Miközben írta e könyvet, kezdettől fogva erre a pillanatra összpontosított, ez hajtotta, pontosabban ez vonzotta a végkifejlet felé, akár a mágnes; ha

elakadt a munkában, csak maga elé kellett idéznie a temetőt, a *bész ajlem*, az örökkévalóság háza töredékes emlékképeit, s azok továbbgördítették. Különös érzés volt; addig nem kívánt újra eljönni kövei közé, míg nem írta meg őket.

A legközelebbi találkozáskor már nem akart üres kézzel érkezni, át akarta adni bevezetett opuszát, mert ez valóban az a könyv volt, amit mindig is ígért.

Róluk írta, hát elhozta nekik.

Lerogyott a száraz levelekre. Fehér inge, nadrágja térde úgyszólván csupa kosz volt már az ásástól, nem zavartatta magát. Odahúzta a táskát, belenyúlt, és egy nyomdászágú kötetet vett elő, frissen megjelent könyve egy példányát. Kissé reszketett a keze, amint a gumit sodorta le a zacskóról, de amikor új könyvét a régi mellé csúsztatta, és a nejlont egy mozdulattal megtekerve ismét elzárta tartalmát a külvilágtól, elégtételt érzett. Művét az aprókat rezgő fénybe tartotta, úgy gyönyörködött.

Mintha csak *kvitlit* hozott volna, mit a kövek közé rejt, lassan, elmélyült figyelemmel közelített az üreghez, s nyomta mélyére a csomagot. Újból feltérdelt, két kézzel toltá vissza a földhányást, egyengette, míg sima lett előtte a talaj. Rátaposott néhányszor, azután tétován álldogált a gödör helyén.

Tudta, hogy indulnia kellene, marék fűvet tépni és maga mögé hajítani, mielőtt kilép a kapun, hogy a halál angyala utat tévesztve elkerülje őt; kezét leöntve megtisztulni a holtak birodalmától, távozni dolga végeztével, mégsem bírt elszakadni. Figyelme belekapaszkodott a zizegve utolsókat pislákoló világosságba, s csak állt, várt türelmesen, amíg az apró égőben izzó szál végképp kihunyt. Kezét sem látta, olyan vastag lett a sötét, s ahol némán várakozott, olyan távol esett már az úttól, hogy a kerítés mentén álló nyárfák vedlett ágai között sem ért el hozzá a lámpák fénye.

Oka is volt végre, hogy ne induljon el.

Félelmetesnek találta az áthatolhatatlan sűrű feketeséget, ami körülölelte, s megakadályozta, hogy elhagyja a helyszínt. Az éjszaka rejtelmes hangjai, míg dolgozott, nem jutottak el tudatáig, most minduntalan magukra vonták figyelmét. Lassú szél támadt újra, minden lomha fuvallatra megzörrent az avar, mintha könnyed léptekkel mászkálnának benne. Nem mérlik ingyen a nyugalmat, gondolta fegyelmezetten. Visszafojtotta lélegzetét, hogy semmilyen hangot ne adjon, ám ő továbbra is hallotta a zajokat, végül pedig zihálnia kellett.

Tudta, hogy indulni kéne, fűvet tépni, kezét mosni, távozni innen minél hamarabb, növekvő értetlenséggel mégis egyre otthonosabban érezte magát közöttük. Félni kezdett, hogy félni fog, sehol másutt nem élheti át többé már ezt az érzést, és mert tartott tőle, máris bekövetkezett.

Lassan leült a kő szélére. Két tenyerére támaszkodott, és súlypontját a pusztára földre eresztette. Hátát nekivetette a dupla sír oldalának, térdét felhúzta, átölelte karjaival, és ráhajtotta a fejét. Sejtelve sem volt, ha ő írná, hogyan folytatódhatna a történet.